

Faragó Ferenc:

A gyógypedagógia alkonya...

„Ha úgy vesszük az embert, amilyenek,
akkor rosszabbá tesszük őket.
Ha úgy kezeljük őket, mintha azok
lennének, akiknek kellene lenniök,
akkor segítjük őket azzá válni, amivé képesek.”
(Goethe)

Mielőtt túlságosan megriadna, vagy felháborodna a Kedves Olvasó a fenti címen, az rövid magyarázatra szorul. Az „alkony” kifejezés alatt egyfajta válság-tünetet igyekeztem tapintatosan megfogalmazni. Számomra a válság a világ dualizmusát takarja, úgymint: jó-rossz, szent-profán, isteni-sátáni, szegény-gazdag, fiatal-idős, gyenge-erős, stb., stb. És, még ami ennél is fontosabb a dolgok dualisztikus megjelenése a világban állandó változás alatt áll, ezt mondhatnók dialektikának. Így a világ minden időpillanatban valamilyen válságban van; a válság a világ ki- és belégzése. *Megjelenik* valamilyen krízis, *elmélyül*, majd *megszűnik* és jön a következő. Inspiráció – respiráció. Az ember feladata, hogy jól ismerje fel a válságot, s tegyen ellene. Sok baj és félreértés származhat abból, ha nem helyesen ismerjük fel a krízist. Napjaink modern embere gazdasági válságot vél felismerni, holott a szellem, a szellemség válságát éljük. Szellemségünk egyik alapvető meghatározója a nevelés, vagy átfogóbb megjelöléssel: a pedagógiánk. Mindenfajta nevelés a történelem minden időpillanatában – mondhatni így is: örökké – szent cselekedet. Ez a permanens, meg nem szűnő aktus egy olyan beavatást kell, hogy jelentsen, amely kinyilvánítja az isteni világot, ami a beavatandónak eddig rejtve volt. Ha azt mondjuk, hogy a válság szellemi, akkor a megoldás is csak szellemi síkon lehetséges. Minden más csak a felületen mozog.

*

Most pedig térjünk vissza a kiindulási ponthoz, a gyógypedagógiához. Az emberi fejlődést, emberi életet érő károsodásokkal, fogyatékoságokkal a különböző korok emberei sokat küszködtek. Az emberi élet ilyen eltéréseire nagyon különbözőképpen és időről-időre szélsőségesen reagáltak. Hol isteni magaslatokig emelve, hol porba sújtóan, esetenként a Tajgetoszról letaszítva. E bizonytalanságot és szélsőséges magatartásformát Jean Vanier a következőképpen aposztrofálja: „A fogyatékos emberek talányt jelentenek a társadalom szemében. Pusztán jelenlétük is számtalan megválaszolatlan kérdést vet fel. Nehéz meglátni életük értelmét. Mivel akaratukat és értelmüket nem képesek kifejleszteni, életük gyakran meddőnek és haszontalannak tűnik. Jól szervezett, bonyolult szerkezetű társadalmunk csupán

gazdasági tehernek tekinti őket. Jelenlétük zavaró mások számára.” Kemény szavak, de nem mehetünk el úgy a dolgok mellett, mintha minden a legnagyobb rendben lenne. Egyfajta gyógypedagógiai alapállásnak tekinthető, hogy a fogyatékos ember csupán pusztán jelenlétével generálhat segítséget, támogatást, de szembe kell nézni a címkézéssel, kizárással, elutasítással, leértékeléssel, megvetéssel egészen a „megsemmisítésig”. Ilyen nézetek ott lappanganak az emberi *köztudat* mélyén, az elfojtott, vagy félig kimondott előítéletekben. A fogyatékosággal élő emberek helye a világban soha sem volt megnyugtatóan megoldott, az emberek nem tudnak az ezzel kapcsolatos kérdésekre választ adni. Miért van fogyatékoság? Milyen célok, feladatok, megoldások lehetnek a sérült személy irányában? Mit akar mondani a fogyatékoság ténye a nem fogyatékos, pontosabban a kevésbé fogyatékos, számára? Húzható-e határvonal a fogyatékos és az úgymond ép ember között? A kérdések megválaszolásakor a sötétben tapogatódzunk. Amit viszont biztosan elmondhatunk az az, hogy a fogyatékos jelenlétével int a sérülékenységünkre, emberibbé teszi társadalmunkat, energiákat szabadít fel a megértés, az elfogadás, a segítség egyszóval a szeretet irányába. Figyelmeztet az emberi méltóság alanyi, illetve emberi jogon kapott (teremtett) örökérvényű tényére. Nincs kivétel, aki embernek születik ezen a földön, az ugyanabban a méltóságban kell, hogy részesedjék. Az Isten gyermekei vagyunk mindegyeszig. A fenti állítás gyógypedagógusi megközelítése is megfogalmazható: mindenki *egyenlőnek* születik, de nem *egyformának*, a „nem egyforma emberek” alkothatnak csak egységet. Egy olyan társadalom, amelyben csak épek vannak mesterséges, és előbb-utóbb a „korcsosodás” jeleit mutatná. A fogyatékos személy jelenlétével figyelmeztet felelősségeinkre, mert hamar feledjük, hogy a szegényekért és a gyengékért a tehetősek és az erősek a felelősek. Erre minden adottságunk megvan, hisz az ember úgy is definiálható, hogy *segítségre szoruló* és *segíteni tudó* lény. Ezek az emberi étellel kapcsolatos értékek transzcendens jellegűek.

*

Dr. Gordosné Szabó Anna idézi a „Gyógypedagógia-történet” című munkájában, hogy a „...fogyatékosokkal való foglalkozásnak a *primitív* népeknél még csíráit sem találjuk meg, pusztán arra a feltevésre szorítkozunk, hogy a helyi adottságoknak megfelelően, az átlagtól eltérő egyéb rendellenességeket mutató emberekkel azonos bánásmódban részesítik őket.” A „primitív ember” kifejezés mára már pejoratívává vált, pedig a *primitív* egyben *primert* is jelent: elsőnek lenni valamiben. A primitív ember a maga „mi sem természetesebb” ösztönös gondoskodásában a fogyatékoság és a nem fogyatékoság ugyanazt jelentette. Nos ezért nem találjuk csíráját sem a fogyatékosokkal való foglalkozásnak. Abban voltak primerek, hogy ők még tudták, hogy Valami fontosabb van bennük, mint saját maguk. Úgy tűnik, ezt mára már teljességében elfelejtettük. Bizonyos érdekek igyekeznek úgy beállítani, hogy a fogyatékkal élők ügye finansziális kérdés. Az ember számára, ami fontos, arra mindig van pénz, idő, energia. Háborúkra, fegyverkezésre, összefoglaló néven: ölésre mindig van pénz, és mindig nagyon-nagyon sok pénz áll rendelkezésre. Mert ez fontos az ember számára, a fogyatékos ügy nem fontos. Ez a szemlélet a tragikus és nem a pénzhiány.

Ma a magyar gyógypedagógia kettős identitászavarral küszködik.

- Elsősorban azzal, hogy nem tudja önmagát meghatározni. A „...nevelés célja, hogy az enyhe fokban értelmi fogyatékos gyermekekben speciális neveléssel, elemi szinten fejlessze-alakítsa a kommunista ember személyiségének vonásait” (Tanterv és utasítás a kisegítő iskolák számára, 1970.), és egyéb kitételeket nehezen tudja feledni, mert még nincsenek megbízható, hosszútávra mutató, a sérült személyt „úgy ahogy van” elfogadó kitételei. A magyar gyógypedagógia többek közt azért van válságban, mert nem azonos önmagával. A helyzetet még az is nehezíti, hogy a magyar gyógypedagógia mögött még mindig egy markánsan ateista pszichológia áll. Elég legyen itt Rubinstein és Pavlov nevét megemlíteni. Ami ennél is rosszabb, egy olyan pszichológia kezd bábáskodni a gyógypedagógia fölött, amely az emberi lelket a viselkedésben próbálja meghatározni. A behaviorizmus azt állítja, hogy az emberi elméről semmi más nem tudhatunk, csak azt, hogy adott ingerekre hogyan reagál. Szó sincs itt semmiféle lélekről, csupán az inger (stimulus) és a válasz (response) közötti kapcsolatról.

- Másodsorban pedig a gyógypedagógusi társadalom nem tudja értelmezni az érintett, reábízott személyeket. Nem tudja megnevezni őket. Talán érzékelhető, hogy e sorok írója is milyen bizonytalan, mikor a „fogyatékos”, a „sérült”, az „érintett” kifejezéseket használja. Le kellene horgonyozni már valamelyiknél és a szeretet, a gondoskodás, az odafigyelés gyakorlati tartalmával illenék már megtölteni. Ehelyett a gyógypedagógia – bizonyítván saját bizonytalanságát – ízekre szed egy-egy fogyatékosági megnyilvánulást és számtalan pseudo-fogyatékoságot kreál. Néhányat, a teljesség igénye nélkül, az alapfokú gyógypedagógiai oktatás „termékeiből”: értelmi fogyatékos, (enyhe, közép, súlyos), tanulásban akadályozott, értelmében akadályozott, debil, imbecilis, más fogyatékos, hátrányos helyzetű, hiperaktív, dislexiás, disgráfias, discalkuliás, Fi-Mo-Ta-gyerek (figyelem zavar, motoros nyugtalanság, tanulási zavar), és most itt a legfrissebb a sajátos nevelési igényű gyermek. A gyógypedagógus kénytelen a tanítványait a felsorolt kategóriák valamelyikébe beleilleszteni és a felcímkézés után a reá vonatkozó módszerekkel foglalkoztatni. Ez a gyógypedagógia „Prokrasztész-ágy” szindrómája. (A mondabéli görög rabló áldozatait ágyába fektette; aki hosszabb volt, mint az ágy, annak a lábából levágott, aki pedig rövidebb azt erőszakosan megnyújtotta.)

- Mai gyógypedagógus szemmel megvizsgálva Jézus magatartását bizony abban „szakmai” szempontból sok anomáliát fedezhetnénk fel. Anamnéziséből kiemelhető, hogy már közvetlen a megszületése után hiányos szociális szubkultúrába (istálló) kerül, ahol inadequát ingerek érik őt, melynek következtében jelentős handicap-pel indul az életbe. Rosszul szocializált gyermek, szüleitől elszökik, engedetlen; fogékony mindenféle devianciára. Ezenkívül hiperaktív, hipermotilis és a frusztrációt is nehezen tűri. Írása nehézkes, nagymérvű disgráfia jellemző rá. Időnként a homokba ír, de annak tartalma nem értelmezhető. („Jézus pedig lehajolt, és ujjával írt a földre.” Jn 8. 6.) Olvasási képességeiről keveset tudunk – Lukács szerint írott és már ismert szöveget

viszonylag jól olvas („És méne Názáretbe, a hol felneveltetett: és beméne, szokása szerint, szombatnapon a zsinagógába, és felállá olvasni.” Lk 4. 16.) – a többi evangélista tapintatosan hallgat ezen képességeiről. Szabálytudata még felnőtt korára sem alakult ki, szakképzésben (ács) részt vesz ugyan, de szakmáját csak rövid ideig gyakorolja. Konfliktuskezelése kialakulatlan, gyakran kerül összeütközésbe vallási előljáróival, a törvényt nem tiszteli. Szélsőséges, normaszegő magatartásával egyre jobban a perifériára sodródik.

Kész szerencse, hogy Jézus Palesztinájában akkoriban az egy főre eső gyógypedagógusi ellátottság nem érte el a mai magyar átlagot, különben még evangéliumaink sem lennének.

*

Erik Bosch kitűnő érzéssel fogalmazza meg a segítő személy, esetünkben a gyógypedagógus attitűd azon szempontjait, amelyeket önmagunkban felfedezve, a másik irányába tudjuk kamatoztatni. A „kamat” a jó szó itt, hisz’ ezek a tulajdonságok, képességek minél nagyobb mértékben áradnak belőlünk, annál több „termelődik” újra és újra.

- El tudjuk, és el akarjuk képzelni saját magunkat egy másik ember világában.
- Keressük meg a jelentését annak, amit a másik a cselekvésével fejez ki.
- Képesnek kell lennünk mások személyes élettörténetébe belebújni.
- Tudjunk és akarjunk együttműködni másokkal.
- Képesek legyünk saját magunkat adni.
- Saját normáinktól függetlenül tudjuk a másik embert elfogadni.
- Tudjunk távolságot tartani a spontaneitás elvesztése nélkül.
- Tudjunk és akarjunk felelősséget vállalni.
- Tudjunk és akarjunk gondoskodni egy másik emberről.
- Kritikus önképpel kell rendelkezünk. Ahhoz, hogy megismerjünk másokat, magunkat is meg kell ismernünk. Ez teszi csak lehetővé az igazi elfogadást.

*

A magyar gyógypedagógia áldatlan helyzete a képzésen is tetten érhető. A mai gyógypedagógus képzés kifejezetten és majdnem kizárólagosan elméleti alapokon áll. A gyakorlat, a "szóba állás" a fogyatékos egyénnel, elenyésző. Néhány országban fordítva csinálják. Az a felvételi a gyógypedagógiai képzésre jelentkező számára, hogy töltsön el egy tanévet valamilyen speciális intézményben. Ha az eltelt esztendő után is ezt választja, akkor megvan a felvételi. A gyógypedagógiai munka kicsit olyan, mint a kerékpározás: nem lehet csak könyvekből megtanulni. Hiába van valakinek kötetnyi szakirodalma a kerékpározás módszertanáról, technikájáról vajmi kevés a dicsőséghez. A gyógypedagógia is elkövette nagytestvére a pedagógia legsúlyosabb hibáját, azt, hogy mindenáron tudomány akart lenni. Így szellemisége súlyos betegséggel küszködik, ezt a betegséget tudományoskodásnak hívják. Mert a tudomány tudományos munkatársakat hoz létre, empatikus érzés, gondoskodási attitűd, önfeláldozás nélkül. Ez a munkatárs nem szolgálni akar, hanem meggazdagodni, de a jelenlegi bértáblázatból nem tud, hát deklasszálódik. Ma a gyógypedagógiában zömmel *szakemberek* vannak, de *szívembereknek* kellene lennie. József Attila írja egy helyütt: „Költő vagyok, mit érdekel engem a költészet

maga.” Talán, ha gyógypedagógus vagyok, nem kell, hogy érdekeljen engem a gyógypedagógia maga. Ki kell nyílni ezen a pályán, a szeretetben kell egyre teljesebbnek lenni. A gyógypedagógia, mint tudomány nem elégszik meg azzal, hogy a sérült személyt elfogadja, szeresse, gondoskodik róla, szintjéhez képest bizonyos dolgokra megtanítsa. Hanem rendszereket akar felállítani, pedig a világban a teremtés mozzanatával rend van. A rendszerek csak ezt a rendet törik ketté. A gyógypedagógiai hagyomány leglényegesebb eleme nem a szakmai tudományos kérdésekről vallott állásfoglalásokban nyilvánul meg, hanem emberi tartásban, olyan mozzanatban, amely önként lépi át azt a láthatatlan határt, amely a fogyatékossgal élő embereket az ép emberektől elválasztja. A gyógypedagógus megérzi a másik emberben a rászorultságot. Megérzi azt, hogy a „gazdaságkorban”, a teljesítmény-centrikus, sikerorientált világban vannak olyan emberek, akik korlátozott teljesítőképességük miatt állandó lépéshátrányban vannak. Gyógypedagógus az, aki ezekkel az emberekkel közösséget tud és mer vállalni. A gyógypedagógus olyan ember, akiben még nem szakadt el egymástól szív és ész.

*

A mesék mindig igazak, gyakran igazabbak mindenféle úgynevezett realista műveknél. Nemrégiben egy kínai mese került a kezembe, elolvastam, megtetszett, idevalónak tartom: *„Két nagy cserépedénye volt egy öreg kínai vízhordozónak, amelyek a nyakában hordott bot két végén lógtak. Az egyik edény oldalán valamikor keletkezett egy repedés, míg a másik tökéletes volt, mindig teljes adag vizet szállított. A pataktól a házig tartó hosszú ösvény végén viszont a megrepedt edény már csak félig volt vízzel. Így ment ez hosszú ideig, a vízhordozó minden nap csak másfél edény vizet szállított a házba. Büszke volt teljesítményére módfelett a tökéletes edény, míg a szegény törött cserép egyre csak szégyellte a tökéletlenségét, nyomorultnak érezte magát, hogy csak félannyit tud teljesíteni, mint a társa. Sok keserűség után, egy napon a törött cserép megszólította a vízhordozót a pataknál: Szégyellem magam, mert a víz elszívárog belőlem az úton hazafelé – mondta. A vízhordozó így válaszolt a cserépnek: Észrevetted, hogy az ösvényen csak a te oldaladon teremnek virágok, s a másik cserép oldalán nem? Azért van ez, mert én mindig tudtam a hibádról, és virágmagot szórtam az ösvénynek erre az oldalára. Minden nap te locsoltad őket, amíg haladtunk hazafelé. Mindig leszedelem ezeket a gyönyörű virágokat, hogy az asztalt díszítsem velük. Ha nem lennél olyan, amilyen vagy, akkor ez a gyönyörűség nem ragyogná be a házamat.”*

*

Napjaink gyógypedagógiája óriási kihívás előtt áll. Egy olyan felgyorsult, fogyasztóvá vált, Mammont istenítő társadalomban kell önön válságából kilábalnia, mely társadalomban nem az általa képviselt értékek a preferált értékek. Minél hamarabb a magyar gyógypedagógia szellemiségébe kell, hogy kerüljön egy Cházár András, egy Bárczi Gusztáv, vagy egy Kovács Csongor formátumú ember. Ma még ilyen nincs, érezhető is a „fejvesztettség”. Kevesen veszik észre, hogy a jól hangzó integráció címszó alatt sokan a magyar gyógypedagógia temetésére készülnek. Már a sírásókat is kinézték: maguk a gyógypedagógusok lesznek azok! De hinni kell, hogy nem így lesz. Az elején azt mondtuk, hogy minden válság elmúlik. Rabindranath Tagore írja: „A reménység egy madárka, mely már tudja, hogy hajnalodik, pedig még sötét az ég.” Az alkony után megint jön a pirkadat: ébredj föl magyar gyógypedagógia!